

Date: 25th October-2025

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA KESIMNING GRAMMATIK VA SEMANTIK
XUSUSIYATLARI**

Ibragimova Farangizxon

Sharof Rashidov nomidagi SamDU akademik litsey o'qituvchi

Kirish: Ingliz tili kesim ergash gapli qo'shma gaplarida bir qancha o'zbek tilidagi kesim ergash gapli qo'shma gaplar qoidasiga muvofiq kelmaydigan holatlar mavjud va bu tafovutlarni quyidagi bandlarda ko'rsatib o'tmoqchiman:

1. Ba'zi ingliz tilidagi ergash gapli qo'shma gaplari, xususan, ega ergash gapli qo'shma gaplar o'zbek tiliga sodda yoyiq gap tarzida tarjima qilinishi;
2. O'zbek tilidagi ergash gapli qo'shma gaplarni tashkil qiluvchi komponentlar o'rtasida tinish belgilarning ishlatilishi qat'iyligi, ingliz tilida esa bu rivojlanmaganligi;
3. O'zbek tilida fe'l formalari, kelishik qo'shimchalari, affikslar bog'lovchi vazifasida kelib ergash gaplarni bosh gapga bog'lashi, ingliz tilida esa bunday vositalarning yo'qligi;
4. O'zbek tili ergash gapli qo'shma gaplari tarkibidagi komponentlarning tartibi qat'iyligi, ingliz tilida esa ergash gapli qo'shma gap tarkibidagi komponentlarning joylashish o'rni erkinligi;
5. O'zbek tilidagi bog'lovchisiz ergash gapli qo'shma gaplar bilan ingliz bog'lovchisiz ergash gapli qo'shma gaplari o'rtasida farqning mavjudligi;
6. Ingliz tilidagi aniqlovchi ergash gaplarining nisbiy aniqlovchi ergash gap va appozitiv aniqlovchi ergash gap turlariga bo'linishi, o'zbek tili aniqlovchi ergash gaplarida esa bunday bo'linishning yo'qligi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda o'zbek va ingliz tillarida kesimning grammatik hamda semantik xususiyatlarini aniqlash maqsadida qiyosiy-taqqosiy, struktur-funksional va tasviriy-tahliliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida har ikki tilning grammatik tizimi, xususan, fe'ning kesimlik vazifasidagi roli, shaxs va zamon kategoriyalari, shuningdek, kesimning semantik turlari o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbek tilida ergash gapli qo'shma gaplar komponentlarini biriktirishda ergashtiruvchi bog'lovchilar, fe'l formalari, yuklamalar, ko'makchilar, bog'lovchi so'zlar, nisbiy so'zlar, kelishik qo'shimchalari, -day(-dek) affikslari, intonatsiya va tartib kabi vositalar xizmat qiladi.

Ingliz tili ergash gapli qo'shma gaplar komponentlarini biriktirishda ergashtiruvchi bog'lovchilar, ko'makchilar, bog'lovchi so'zlar, nisbiy so'zlar, intonatsiya va tartib kabi vositalar xizmat qiladi. Lekin ingliz tilida o'zbek tilida mavjud fe'ning shaxsli formasi, turli xil affikslar, kelishik qo'shimchalari orqali ergash gapni bosh gapga birikish hollari umuman uchramaydi. Buning o'rniga ingliz tilida shu ma'noni beruvchi bog'lovchilar yordamida beriladi.

Date: 25th October-2025

O'zbek tili ergash gapli qo'shma gaplarida tartib katta ahamiyatga ega, qo'shma gap komponentlarining o'rni qat'iy qilib qo'yiladi. Ingliz tilida esa ergash gap va bosh gapning joylashish tartibi erkin bo'lib, aytaylik, ergash gapli qo'shma gaplarda ergash gap so'zlovchining hohshiga ko'ra bosh gapdan keyin yoki bosh gapdan oldin qo'yilishi mumkin. Masalan:

His mother died when he was only 6. yoki When he was only 6 his mother died.

Ingliz tilida o'zbek tilidagi kabi ergash gap bosh gapga asosan ikki xil yo'l bilan birikadi:

1. Bog'lovchi vositalar bilan ergashish:

When his father came he was still watching TV.

2. Bog'lovchi vositalarsiz yoki intonatsion ergashish.

Bu o'rinda o'zbek tilida bog'lovchi vositasiz birikkan qo'shma gap emas, sof bog'lovchilarsiz, turli fe'l formalari va boshqa vositalar orqali birikkan ergash gapli qo'shma gap nazarda tutiladi. O'zbek tilida ergash gapli qo'shma gap komponentlarining bog'lovchi vositalarsiz birikish usuli keng tarqalgan. Bunda ergash gap bosh gapga bog'lovchi funksiyasini bajaruvchi grammatik formalar, ko'makchilar, yuklamalar, nisbiy so'zlar, payt bildiruvchi ba'zi otlar, ravishlar va boshqa shunga o'xshash vositalar bilan birikadi. Masalan:

Alisher nima qilishni bilmay turganida, telefon jiringladi.

Ingliz tilida esa bu tur o'zbek tilidagiga nisbatan butunlay bo'lakcha, ya'ni ingliz tilidagi bog'lovchisiz ergash gapli qo'shma gap komponentlari bir-biriga hech qanday bog'lovchi vositalarsiz, faqatgina intonatsion yo'l bilan birikadi. Masalan:

I wish I had an umbrella.

Ingliz ergash gapli qo'shma gaplari va o'zbek ergash gapli qo'shma gaplari tarkibida tinish belgilarining qo'llanilishi bo'yicha ham sezilarli farqlar mavjud.

O'zbek tilida ergash gapli qo'shma gaplar tarkibida tinish begilari (asosan vergul, nuqtali vergul, ikki nuqta va tire) qo'shma gap komponentlarining bir-biriga birikkan chegarasini ko'rsatib turishi qat'iyydir. Masalan:

Birovga ayta ko'rmang - ikkovimiz ham baloga qolamiz.

O'zbek tilida ergash gapli qo'shma gaplarda qo'shma gap bir voqeadan ikkinchi voqea-harakatga tez ko'chish ma'nosini ifodalasa, tire ishlatiladi. Bunda oldingi komponentdagi intonatsiya balandroq, keyingi komponentdagi intonatsiya pastroq bo'ladi. Masalan:

To'g'ri bo'ling - bexavotir bo'lasiz.

Bu holat ergash gapli qo'shma gaplarning shart ergash gapli qo'shma gap turida uchratishimiz mumkin. Bunda gapning tobe qismida shart mazmuni ifodalanadi, birinchi komponent ikkinchi komponentdagi voqeaning yuzaga kelish shartini bildiradi. Misolimizdan ko'rinadiki, bunday qo'shma gaplarning birinchi komponentidagi fe'l kesim o'tgan zamon formasida bo'ladi.

Ingliz tilida esa ergash gapli qo'shma gap tarkibida komponentlarning bir-biriga birikkan chegarasini ko'rsatib turish uchun tinish begilar (asosan vergul, va tire, ba'zan

Date: 25th October-2025

nuqtali vergul, ikki nuqta)ning qo'llanilishi juda kam hollarda uchraydi, ya'ni ko'p hollarda qo'llanilmaydi. Masalan:

Even you don't know what you are talking about. Wherever I go, I usually try to be kind.

Ingliz tilida ergash gapli qo'shma gaplarning komponentlari o'rtasida quyidagi hollardagina tinish belgilari ishlatilishi qat'iy qilib belgilangan:

a) ayrim ergash gaplarni, xususan, tasvirlovchi nisbiy aniqlovchi ergash gap bosh gapda vergul bilan ajratiladi.

b) ergash gapli qo'shma gap sostavidagi uyushiq ergash gaplarni bir-biridan ajratish uchun vergul yoki nuqtali vergul ishlatiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillarida kesimning grammatik va semantik tabiati bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. O'zbek tili agglutinativ tizimga ega bo'lgani sababli kesim asosan fe'lning qo'shimchalar orqali shakllanishi bilan tavsiflanadi, ingliz tilida esa analitik tuzilma hukmron bo'lib, kesim ko'pincha yordamchi fe'llar va so'z birikmalari orqali ifodalanadi.

Har ikki tilda kesim gapning markaziy bo'lagi sifatida predikativlikni ta'minlaydi va gapning ma'nosini to'liq anglatishda muhim rol o'ynaydi. Semantik jihatdan esa kesim faqat harakat yoki holatni emas, balki subyektning voqelikka bo'lgan munosabatini ham bildiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. A. Hakimov "O'rta maktabda nemis tili grammatikasini o'rgatish metodikasi", Toshkent -1978.
2. B. A. Ilyish "The Structure of Modern English". - Moscow, 1971, p. 269 - 304.
3. D. Nurmonova "Hozirgi o'zbek adabiy tilining sintaksis kursi", Andijon-2007, 25 - 55-betlar.
4. E. A. Kruisinga "A Handbook of Present-Day English". - Groningen, 1932.
5. H. Sweet "A New English Grammar Logical and Historical" 1900, Oxford. p. 60 - 73.

